
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

<https://doi.org/10.31392/VAN-2025.51-52.17>
УДК 94(438.1)«1888/1924» + 378.4 + 373.5(437)

ТОВАРИСТВО НАУКОВОЇ ДОПОМОГИ МОЛОДІ ІМЕНІ КАРОЛЯ МАРЧИНКОВСЬКОГО У ВЕЛИКОМУ ГЕРЦОГСТВІ ПОЗНАНСЬКОМУ (1888 – 1924 РР.). ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ СТИПЕНДІЙ

Ямпонець Павло Віталійович

кандидат історичних наук, завідувач кафедри загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін, Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут, ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом», Чернігів
e-mail: yampolets1970@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6962-5493>

Приходько Микола Миколайович

кандидат історичних наук,
докторант кафедри всесвітньої історії та археології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ
e-mail: prihod@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-7428-8540>

***Анотація.** У статті розглянуто діяльність Товариства наукової допомоги молоді імені Кароля Марчинковського у Великому герцогстві Познанському впродовж 1888 – 1924 років, з особливим акцентом на фінансові аспекти його функціонування. Основну увагу приділено джерелам надходження коштів, серед яких важливе місце займали приватні пожертви, членські внески, надходження від добровільних акцій та підтримка з боку громадських інституцій. Детально проаналізовано обсяги отриманих сум у різні роки, що дозволяє простежити динаміку фінансування в контексті соціально-економічних змін. Окремий розділ присвячено витратам товариства: подано структуру видатків із виокремленням основних напрямів, зокрема надання стипендій для різних категорій молоді – студентів вищих навчальних закладів, учнів професійно-технічних шкіл, а також школярів. Також розглянуто соціальний склад стипендіатів відповідно до професійного становища їхніх батьків, що дає змогу оцінити соціальну орієнтацію допомоги. Аналіз особливостей розподілу коштів дозволяє висвітлити принципи роботи Товариства та його роль у підтримці освітнього розвитку польської молоді під владою Пруссії.*

***Ключові слова:** громадські організації, громадянське суспільство, стипендії, Кароль Марчинковський, фінансування освіти, соціальна підтримка молоді.*

Постановка проблеми. Попри наявні наукові праці роль і механізми функціонування Товариства в історичному, освітньому та соціальному контексті залишаються недостатньо вивченими. Дані праці здебільшого мають ювілейний або довідковий характер, зосереджуючись переважно на загальному огляді діяльності товариства або на поданні біографічних даних про стипендіатів. Проте

систематичний аналіз звітів Товариства, зокрема щорічних звітів, які містять детальну інформацію про принципи добору стипендіатів, внутрішню організацію, джерела фінансування, регіональне охоплення допомоги та її соціально-культурний вплив, досі не став предметом окремого наукового дослідження. Також поза увагою залишаються питання про еволюцію діяльності товариства в контексті змін політичної ситуації у Великому князівстві Познанському, а також про мережу зв'язків цієї організації з іншими польськими громадськими ініціативами освітнього та національного характеру. Невивченими залишаються й аспекти впливу товариства на формування освітньої стратегії польського суспільства в регіоні, зокрема в умовах культурного тиску з боку Пруської держави. У цьому контексті виникає потреба у комплексному й критичному аналізі джерельної бази, зокрема звітів.

Мета статті – дослідити діяльність Товариства наукової допомоги молоді імені Кароля Марчинковського у Великому герцогстві Познанському впродовж 1888 – 1924 років на основі звітів організації, прослідкувати динаміку змін стипендіального фонду та соціального походження батьків діти яких отримували стипендію.

Аналіз останніх публікацій. Книга Доброслави Гуці «Stypendyści Towarzystwa Naukowej Pomocy im. Karola Marcinkowskiego 1841 – 1909» (Стипендіати Наукового товариства допомоги ім. Кароля Марчинковського 1841 – 1909) [Dobrosława, 2017], видана у 2017 році спільно Великим польським генеалогічним товариством «Gniazdo» та Познанським товариством приятелів наук, є ґрунтовним дослідженням історії освітньої допомоги в регіоні Великопольщі у ХІХ столітті. У книзі йдеться про діяльність Towarzystwa Naukowej Pomocy (Наукового товариства допомоги), заснованого в 1841 році, яке надавало стипендії талановитій, але малозабезпеченій молоді, здебільшого польського походження. Дослідження охоплює період до 1909 року і містить імена понад 2 000 осіб, які отримували підтримку від цього товариства. Книга має довідковий характер: вона містить біографічні дані стипендіатів, інформацію про їхнє походження, навчальні заклади, подальшу долю, кар'єру. Окрім того, праця подає контекст функціонування товариства, його засад, цілей, фінансування, а також ролі в збереженні польської ідентичності в умовах пруського панування.

Праця М. Мотти «Rzut oka na pięćdziesięciolecie działania Towarzystwa Pomocy Naukowej imienia Karola Marcinkowskiego» (Познань, 1891) [Motty, 1891] – це ювілейна публікація, присвячена 50-річчю діяльності Towarzystwa Pomocy Naukowej (Товариства наукової допомоги) ім. Кароля Марчинковського, заснованого в 1841 році у Великопольщі. У виданні подано огляд історії товариства за перше півстоліття його існування, включно з обставинами його заснування, основними завданнями, формами допомоги, фінансовою підтримкою та організаційною структурою. Особливу увагу автор приділяє впливу товариства на розвиток освіти серед польської молоді під час пруського панування, а також його ролі у збереженні національної свідомості та формуванні польської інтелігенції. Праця також містить статистичні дані щодо кількості стипендіатів, джерел фінансування, а також короткі згадки про окремих осіб, які здобули освіту завдяки допомозі товариства.

Виклад основного матеріалу.

1. Стипендіальний фонд організації.

Аналіз поведінки та академічної успішності студентів, які походять з інших освітніх інституцій, свідчить про загалом позитивні тенденції. За винятком поодиноких випадків, можна з упевненістю стверджувати, що переважна більшість цих молодих людей виявляє сумлінність у навчанні, зразкову дисципліну та гідну поведінку як у стінах навчального закладу, так і поза ним. Це підтверджується також при вивченні статистичних даних, зокрема розділів, у яких зазначаються професійні орієнтації випускників. Їхній вибір свідчить про зростання прагматичних орієнтирів у молодіжному середовищі. Помітна тенденція зміщення інтересу молоді від абстрактних академічних дисциплін до практичних професій, що мають безпосереднє прикладне значення в сучасному суспільстві. Таким чином, можна констатувати, що впродовж останніх років відбулися суттєві зміни в мотиваційних структурах студентської молоді. Все більше юнаків і дівчат спрямовують свої зусилля на здобуття фахових знань і навичок, що дозволяють їм реалізовуватися в конкретних сферах суспільно-економічного життя — таких як інженерія, сільське господарство, медицина, правознавство тощо. Цей зсув у професійних пріоритетах свідчить про посилення прагматичного підходу до освіти, орієнтованого на здобуття не лише культурного, а й економічного капіталу [Sprawozdanie za rok 1887, 1888, с. 2].

Однією з важливих ознак успішної діяльності нашого Товариства була послідовна підтримка з боку окремих доброчинців, установ і представників ділових кіл. Як і в попередні роки, цього разу ініціативну роль у забезпеченні фінансової стабільності організації взяло на себе керівництво компанії *Vazarowa*. Його внесок у вигляді значної грошової суми вкотре засвідчив готовність підприємницьких структур долучатися до реалізації спільних завдань на благо розвитку сільського господарства, промисловості та торгівлі. Компанія надала 3000 марок, які було спрямовано до нашої скарбниці, що дозволило зміцнити матеріальну базу діяльності організації в ключових галузях господарського життя. Особливої уваги заслуговує також жест покійного Романа Барциковського – багаторічного симпатика та вірного прихильника нашої спільної справи. Його бажання, задокументоване в офіційному дорученні спадкоємцям, полягало в переданні 1500 марок на користь Товариства. Цей акт є не лише свідченням особистої відданості, а й прикладом довготривалої моральної та фінансової підтримки, яка не вичерпується навіть після смерті доброчинця. До джерел фінансування додатково долучилися й представники наукової спільноти. Зокрема, господарський відділ четвертого з'їзду польських лікарів і натуралістів, проявивши солідарність із діяльністю Товариства, переказав 500 марок зі збережених під час організації заходу коштів. Цей внесок демонструє не лише матеріальну підтримку, але й поглиблення співпраці між професійними й громадськими структурами у сфері поширення знань, науки та суспільного розвитку. Загалом зазначені приклади фінансової жертвовності свідчать про високий рівень довіри до нашої організації та усвідомлення важливості її діяльності в очах громадськості, наукових кіл і представників бізнесу [Sprawozdanie za rok 1887, 1888, с. 2].

Одним із ключових джерел фінансової підтримки Товариства залишалися приватні пожертви, здійснені як за життя добродійників, так і шляхом заповітів. Ці

акти жертвності є свідченням глибокого суспільного резонансу, який викликає діяльність Товариства, а також довіри, що її відчують окремі представники духовенства, наукової спільноти та заможного громадянства до його цілей і напрямків роботи. Серед таких добродійників варто передусім згадати каноніка отця Сибільського. У своєму заповіті він виразно зазначив бажання підтримати Товариство, передбачивши на його користь значну суму. Після відрахування належного гербового податку в розпорядження Товариства надійшло 5760 марок. Цей внесок розглядається не лише як фінансова підтримка, але і як глибоко символічний акт, що засвідчує моральну солідарність духовенства з громадсько-науковими ініціативами. Значний дарунок надійшов також від пані Сенцької, яка пожертвувала Товариству 4500 марок. Її внесок засвідчує активну участь жінок у справі меценатства та підтримки суспільно важливих проєктів, зокрема в контексті розвитку науки, освіти та господарства. Підтримку виявив і представник академічної спільноти – професор Студнярський. Його пожертва в розмірі 200 доларів США, зроблена в іноземній валюті, підкреслює не лише фінансову цінність внеску, а й міжнародне визнання значення діяльності Товариства [Sprawozdanie za rok 1890, 1891, с. 3]. Загалом ці приклади свідчать про високий рівень суспільної довіри, що супроводжує діяльність Товариства, а також про широку підтримку, яку воно отримує з боку представників різних соціальних верств. Заповіти та дарування, здійснені з щирим наміром посприяти спільній справі, зміцнюють фінансову незалежність організації та сприяють сталому розвитку її ініціатив.

Упродовж звітнього 1890 року адміністративний орган Товариства – Дирекція – виявляв високу активність і послідовність у своїй роботі. Загалом було проведено 22 чергові засідання, [Sprawozdanie za rok 1890, 1891, с. 4] що свідчить про належну організаційну дисципліну, ефективну внутрішню комунікацію та систематичний підхід до вирішення поточних і стратегічних питань. Регулярність скликань засідань дозволила забезпечити оперативне прийняття рішень, контроль за реалізацією ухвалених заходів і гнучке реагування на потреби як членів Товариства, так і зовнішніх партнерів. Це також стало запорукою узгодженого функціонування окремих відділів, збереження прозорості в бюджетних і організаційних процесах та підтримання належного рівня співпраці з громадськими і науковими установами. Частота засідань є наочним свідченням того, що управлінська структура Товариства не носила формального характеру, а була справді дієвим механізмом координації, планування й нагляду за всіма напрямками діяльності організації.

Фінансова підтримка освітніх ініціатив і талановитої молоді залишалася одним із ключових напрямів діяльності Товариства впродовж 1890 року. Значні кошти було спрямовано на надання стипендій представникам різних освітніх і професійних середовищ, що свідчить про глибоке усвідомлення ролі освіти в соціальному та економічному розвитку суспільства. Зокрема, на академічні стипендії, призначені студентам університетів та інших вищих навчальних закладів, було виділено 16 960 марок. Це дозволило підтримати осіб, які обрали шлях інтелектуального розвитку та готувалися до майбутньої професійної діяльності в науці, медицині, праві та інших сферах, що потребують ґрунтовної академічної підготовки. Особливу увагу Товариство також приділило підтримці осіб, які обирали практичні та прикладні професії. Так, стипендії для купців, техніків та аптекарів склали в сукупності 18 374 марки. Цей напрямок фінансування відображає

прагнення Товариства сприяти підготовці висококваліфікованих фахівців у сферах торгівлі, промисловості та охорони здоров'я, які були надзвичайно важливими для модернізації економіки та забезпечення потреб громадян. Крім того, значні кошти було спрямовано безпосередньо до шкільних установ. На підтримку шкіл – як у формі стипендій для учнів, так і у вигляді дотацій на освітні потреби – було витрачено 15 218 марок. Така допомога сприяла підвищенню рівня доступності початкової та середньої освіти, особливо в середовищах, де діти з бідніших родин мали обмежені можливості для навчання. Загальний обсяг стипендіальної допомоги, наданої Товариством у 1890 році, свідчить про його активну соціальну позицію та глибоке переконання в тому, що інвестиції в освіту є найважливішим чинником суспільного поступу [Sprawozdanie za rok 1890, 1891, с. 6].

У звітному періоді зафіксовано два значущих фінансових надходження, що свідчать про активну підтримку діяльності Товариства з боку як приватних осіб, так і організованих груп колишніх бенефіціарів. Зокрема, косянський суддя Р. Весерський здійснив грошову пожертву в розмірі 3000 марок від імені спадкоємців покійної Констанції з Буссів Вольшлегерової (Konstancja z Bussów Wolszlegierów), що може бути інтерпретовано як вияв родинної благодійності та прагнення зберегти пам'ять про покійну шляхом участі у підтримці громадських ініціатив. Інше значне надходження, у розмірі 10 559 марок, надійшло від Комітету колишніх стипендіатів Товариства. Цей факт засвідчує не лише ефективність стипендіальної політики установи, а й сформовану систему зворотного зв'язку, коли попередні отримувачі підтримки стають її меценатами. Подібна модель взаємодії може бути розглянута як приклад сталої благодійної практики в освітньому чи науковому середовищі початку ХХ століття [Sprawozdanie za rok 1891, 1892, с. 3].

У 1890 році Товариство здійснило розподіл фінансової допомоги за кількома категоріями одержувачів, що свідчить про широке охоплення освітніх і професійних груп у межах його стипендіальної політики. Зокрема, на академічні стипендії було спрямовано 13 884 марки, що свідчить про сталість підтримки студентів вищих навчальних закладів. Разом із тим, помітним є високий рівень фінансування представників практичних професій – купців, техніків та аптекарів, які отримали загалом 17 507 марок. Це свідчить про усвідомлення Товариством ролі прикладних знань та спеціалістів у соціально-економічному розвитку. Найбільшу суму стипендій було призначено школярам – 17 793 марки, що, ймовірно, відображає як кількісну перевагу цієї категорії серед прохачів, так і стратегічне прагнення інституції підтримати освіту з базового рівня, забезпечуючи соціальний ліфт для молоді незаможного походження. У сукупності ці дані демонструють багаторівневу систему підтримки, зорієнтовану як на академічну еліту, так і на широкі верстви молоді, залучені до професійної та загальної освіти [Sprawozdanie za rok 1891, 1892, с. 3].

У звітному періоді було зафіксовано дві надзвичайно вагомі грошові ін'єкції, які суттєво вплинули на фінансову стабільність та інвестиційні можливості Товариства. Насамперед, пан Вашингський, діючи як виконавець заповіту покійного Міхала Касіуша, передав Товариству суму в 25 000 марок. Цей акт реалізації останньої волі дарувальника є прикладом цілеспрямованого приватного меценатства, оформленого у формі спадкової пожертви. Особливої уваги заслуговує внесок професора Вітускі, який поклав на рахунок каси надзвичайно значну суму – 2 500

мільйонів марок. Масштаб цього вкладу, який багаторазово перевищує типові надходження, потребує окремого аналізу щодо його джерел, цільового призначення та потенційного впливу на довгострокову стратегію Товариства. Така пожертва, якщо підтверджена документально, може свідчити як про надзвичайний рівень довіри до інституції, так і про наявність великих інвестиційних чи фондових операцій, у яких Товариство могло брати участь [Sprawozdanie za rok 1893, 1894, с. 3]. Загалом, обидва випадки демонструють функціонування Товариства не лише як благодійної установи, але і як надійної фінансової структури, здатної акумулювати та ефективно управляти великими капіталами.

У 1893 році стипендіальна діяльність Товариства охопила три основні категорії одержувачів, що свідчить про збереження багаторівневої структури освітньої підтримки. Студентам університетів було призначено 13 500 марок, що відображає стабільну увагу до вищої академічної освіти. Водночас купці, техніки та аптекарі, як представники прикладних професій, отримали загалом 17 310 марок, що підтверджує прагнення Товариства сприяти розвиткові фахової підготовки, орієнтованої на практичні потреби суспільства. Найбільшу суму стипендій – 19 026 марок – було виділено школярам, що вказує на стратегічне спрямування інституції на підтримку початкового та середнього рівнів освіти, з метою забезпечення доступу до навчання для найширших верств молоді [Sprawozdanie za rok 1893, 1894, с. 9].

У звітному періоді зафіксовано низку індивідуальних пожертв, що засвідчують участь приватних осіб у підтримці діяльності Товариства. Зокрема, пані Ванда Фрезерова зробила значну пожертву в розмірі 600 марок, яка вирізняється серед інших внесків своєю величиною. Крім того, д-р Келер (Koehler) та д-р Єжицький (Jerzykowski) надали по 100 марок кожен [Sprawozdanie za rok 1893, 1894, с. 4].

Упродовж 1893 року Товариство продовжувало активно підтримувати здобувачів освіти з різних соціальних та професійних середовищ. На академічні стипендії, призначені студентам вищих навчальних закладів, було виділено 14 575 марок, що свідчить про послідовну підтримку університетської освіти. Водночас купці, техніки та аптекарі отримали 17 037 марок, що відображає важливість прикладних спеціальностей у стипендіальній політиці Товариства та його орієнтацію на практичні потреби суспільства. Найбільший обсяг допомоги – 19 481 марка – було спрямовано школам та школярам [Sprawozdanie za rok 1893, 1894, с. 7].

У звітному періоді Товариство отримало кілька значних приватних пожертв, які свідчать про широку географію підтримки та залучення різних благодійників. Зокрема, пані Б. Новаковський і р. Левицький з Вжешні (Września) передали спільну суму в 9396,85 марок, що становить один із найбільших індивідуальних внесків цього періоду. Крім того, Станіслав Кшивошинський з Маковарско зробив пожертву в розмірі 600 марок [Sprawozdanie za rok 1897, 1898, с. 4].

У 1897 році стипендіальна діяльність Товариства набула ще більшого масштабу, охоплюючи ключові категорії здобувачів освіти. Зокрема, на академічні стипендії було призначено 18 005 марок, що свідчить про послідовну підтримку студентів вищих навчальних закладів. Найбільшу суму – 21 997 марок – отримали представники прикладних професій: купці, техніки та аптекарі. Це підтверджує стратегічне значення, яке Товариство надавало професійній освіті, зорієнтованій на практичну користь і підготовку фахівців, необхідних у різних сферах господарського

життя.Водночас школярам було надано 17 525 марок, що демонструє сталу увагу до базової освіти та прагнення забезпечити доступ до навчання для молоді з малозабезпечених родин. Такий розподіл засобів відображає прагнення Товариства підтримувати освітню вертикаль від шкільного рівня до вищої освіти [Sprawozdanie za rok 1897, 1898, с. 6].

У звітному періоді до стипендіального фонду Товариства надійшли дві помітні приватні пожертви від жінок-благодійниць, що свідчить про активну участь представниць жіноцтва у підтримці освітніх ініціатив. Юзефа Вегнер надала внесок у розмірі 3000 марок, тоді як Броніслава Новак пожертвувала значні 6000 марок [Sprawozdanie za rok 1898, 1899, с. 3].

У 1898 році Товариство продовжувало реалізацію багаторівневої стипендіальної політики, охоплюючи різні категорії здобувачів освіти. На академічні стипендії, призначені студентам університетів та вищих навчальних закладів, було виділено 16 885 марок, що свідчить про сталість підтримки академічної спільноти. Найбільшу суму цього року – 23 295 марок – отримали купці, техніки та аптекарі, що вказує на пріоритетне значення, яке Товариство надавало фаховій та прикладній освіті, спрямованій на підготовку практично орієнтованих спеціалістів.На потреби школярів було спрямовано 19 133 марки [Sprawozdanie za rok 1898, 1899, с. 7].

У звітному періоді значний внесок у фінансування діяльності Товариства надійшов від духовенства, що підкреслює активну участь церковних осіб у підтримці освітніх та добродійних ініціатив. Найвагомішу пожертву зробив кс. А. Каневський, який передав 15 800 марок – одну з найбільших індивідуальних сум цього року, що свідчить про глибоку прихильність до ідеї суспільної опіки над молоддю. Ксьондз Т. Вегнер долучився до добродійності внеском у 3000 марок, а кс. С. Рагульський – 500 марками, що також засвідчує розмаїття рівнів участі, незалежно від розміру дару. Такі пожертви свідчать про тісний зв'язок між церковними структурами й освітніми ініціативами та про високий авторитет Товариства серед представників духовного стану [Sprawozdanie za rok 1899, 1900, с. 3].

Упродовж 1899 року Товариство здійснило черговий розподіл стипендіального фонду, зберігаючи притаманну попереднім рокам структуру підтримки. На академічні стипендії було призначено 17 605 марок, що засвідчує послідовне фінансування студентів вищих навчальних закладів та підтримку академічної мобільності молоді.Значну частину коштів – 21 829 марок – спрямовано купцям, технікам та аптекарям, тобто на розвиток фахової освіти у прикладних галузях, що відігравали важливу роль у процесах модернізації та економічного розвитку. Крім того, школярам було надано 19 969 марок [Sprawozdanie za rok 1899, 1900, с. 7].

У 1901 році стипендіальна діяльність Товариства досягла особливо високого рівня, що знайшло відображення як у загальному обсязі виділених коштів, так і в збалансованому розподілі між основними категоріями одержувачів. На академічні стипендії для студентів вищих навчальних закладів було спрямовано 21 843 марки, що свідчить про зростання уваги до підтримки університетської освіти.Водночас представники прикладних професій – купці, техніки та аптекарі – отримали 24 045 марок, що становить найбільшу частку стипендіального бюджету. Такий розподіл підтверджує провідну роль практично зорієнтованої освіти в пріоритетах

Товариства. На потреби школярів було виділено 21 851 марку [Sprawozdanie za rok 1901, 1902, с. 7].

Станом на 1902 рік під опікою Товариства перебували 482 особи, які здобували освіту за його фінансової підтримки. Ця цифра свідчить про широкомасштабну діяльність установи та її стабільне функціонування як одного з провідних благодійних освітніх осередків. Найбільше підтриманих студентів навчалось у технічних академіях – 39 осіб, що свідчить про зростання популярності інженерних і прикладних спеціальностей у контексті модернізаційних процесів. Значна кількість стипендіатів – 28 осіб – здобувала освіту на правничому факультеті, що засвідчує сталу суспільну потребу в фахівцях правничої сфери. На медичному факультеті навчалось 22 особи, що також відображає важливість підготовки лікарів у суспільному житті. Філософський факультет охоплював 15 осіб, представляючи гуманітарний сегмент освіти. Крім того, 27 осіб отримували стипендії для навчання у школах будівничих, що вказує на потребу в кваліфікованих спеціалістах у сфері будівництва [Sprawozdanie za rok 1902, 1903, с. 4].

Упродовж 1902 року Товариство здійснило особливо масштабне фінансування стипендіальної допомоги, що засвідчує зростання його фінансових можливостей та активну участь у підтримці освіти на всіх рівнях. На академічні стипендії для студентів вищих навчальних закладів було виділено 22 600 марок, що відповідає зростанню попиту на університетську освіту. Водночас найбільшу суму – 30 472 марки – отримали купці, техніки та аптекарі, що демонструє орієнтацію Товариства на підтримку практично спрямованих професій, які мали безпосереднє значення для економічного розвитку та модернізації суспільства. Значною залишалася також допомога школярам, на яких було призначено 25 631 марку [Sprawozdanie za rok 1902, 1903, с. 9].

У 1904 році Товариство продовжувало розвивати свою стипендіальну програму, зберігаючи комплексний підхід до підтримки освіти на всіх рівнях. На академічні стипендії, що надавалися студентам вищих навчальних закладів, було виділено 19 665 марок, що засвідчує стабільну підтримку молоді, яка здобувала університетську освіту. Найвагомішу частку стипендіального фонду – 31 279 марок – становили стипендії для купців, техніків та аптекарів, що вкотре підкреслює орієнтацію Товариства на розвиток прикладної, фахової освіти, яка відігравала ключову роль у професійній підготовці кадрів для економіки й міського середовища. Також суттєвою залишалася підтримка школярів, які отримали загалом 26 717 марок [Sprawozdanie za rok 1904, 1905, с. 9].

Динаміка змін.	1903	1904	1905
На філософському факультеті	17	18	22
Правничий	20	32	30
Медичний	23	27	28

[Sprawozdanie 1906, с. 3]

У 1904 році було виділено кошти на різні види стипендій:

Академічні стипендії – 20 405 марок. Ці кошти, ймовірно, призначалися для студентів університетів та інших вищих навчальних закладів, щоб підтримати їхнє навчання. Стипендії для купців, техніків та аптекарів – 35 398 марок. Така категорія фінансової допомоги могла охоплювати як учнів професійно-технічних шкіл, так і молодих фахівців, які здобували практичні знання в галузях торгівлі, техніки та

фармації. Стипендії для школярів – 26 950 марок. Ці кошти йшли на підтримку учнів середніх або початкових шкіл, що потребували матеріальної допомоги для продовження навчання [Sprawozdanie za rok 1905, 1906, с. 10].

У 1904 році на стипендіальну підтримку молоді було виділено значні кошти, розподілені між кількома категоріями: Академічні стипендії – 21 100 марок. Стипендії для купців, техніків і аптекарів – 31 015 марок. Це свідчить про увагу до фахової підготовки в сферах торгівлі, техніки та фармації. Стипендії для школярів – 28 094 марки. Найбільша сума серед трьох категорій. [Sprawozdanie za rok 1906, 1907, с. 10]

Протягом 1908 року було виділено 32990 марок на академічні стипендії. Стипендії купцям, технікам та аптекарям – 35000 марок. Стипендії школярам – 28 770 марок [Sprawozdanie 1909, с. 10].

Таблиця 1. Фонд стипендій

Рік	Академічні стипендії (марки)	Стипендії для купців, техніків, аптекарів (марки)	Стипендії для школярів (марки)
1890	16,960	18,374	15,218
1891	13,884	17,507	17,793
1893	13,500	17,310	19,026
1897	18,005	21,997	17,525
1898	16,885	23,295	19,133
1899	17,605	21,829	19,969
1901	21,843	24,045	21,851
1902	22,600	30,472	25,631
1904	19,665	31,279	26,717
1908	32,990	35,000	28,770

2. Соціальне походження стипендіатів.

У контексті дослідження соціальної структури студентства на початку ХХ століття важливим аналітичним джерелом є дані щодо стипендій, призначених Товариством наукової допомоги з урахуванням соціального походження батьків. Стипендії виступали не лише механізмом матеріальної підтримки, а й своєрідним індикатором доступності освіти для представників різних верств населення, що дозволяє простежити динаміку змін у соціальній представленості студентства протягом означеного періоду.

Аналіз джерел, зокрема щорічних звітів (Sprawozdania) за 1907 – 1924 роки, засвідчує поступову трансформацію соціального складу стипендіатів. У перші роки досліджуваного періоду значну частку отримувачів стипендій становили діти з родин урядовців, торговців, а також власників фільварків. Це відображає стан освітньої доступності у пізній Австро-Угорщині, коли переважно представники заможніших соціальних груп мали змогу здобувати освіту з підтримкою стипендійної системи.

Втім, уже впродовж наступного десятиліття простежується виразне зростання

частки стипендіатів із родин ремісників, дрібних селян, учителів і лікарів. Особливо помітним є цей зсув у роки після Першої світової війни, що супроводжувалися соціально-економічними трансформаціями, змінами у державному устрої та переорієнтацією освітньої політики. У той же час кількість стипендій, наданих дітям великих землевласників, неухильно зменшується, а в останніх роках досліджуваного періоду така категорія практично зникає зі статистики.

Ця динаміка свідчить про процес демократизації доступу до освіти й поступове формування нової інтелігенції, яка походить не лише з елітних кіл, а й з середовищ ремісничих, сільських та освітянських родин. Таким чином, аналіз стипендіальної політики у зв'язку з професійною належністю батьків дає змогу виявити глибинні соціальні зрушення та зміни у механізмах відтворення освічених верств суспільства в умовах загальноєвропейських історичних процесів.

Дані про соціальний склад стипендіатів за 1907 рік свідчать про переважання дітей з родин, що належали до освічених та економічно забезпечених верств населення. Найчисленнішою групою серед отримувачів стипендій були діти урядовців (130 осіб), що вказує на сильну представленість державної бюрократії в системі освіти та, ймовірно, на вищу інформованість і доступ таких родин до стипендіальної підтримки. Значну частку становили також діти торгівців (102 особи), ремісників (91), а також дрібних селян (68), що свідчить про поступове проникнення до системи освіти й представників міської робітничої та сільської верстви [Sprawozdanie za rok 1907, 1908, с. 5].

Цікаво, що дітей власників фільварків, тобто представників сільської економічної еліти, було 28 – ця цифра, хоч і менша порівняно з іншими категоріями, усе ж демонструє наявність впливу старої землевласницької верстви в середовищі стипендіатів. Діти вчителів (52 особи) і лікарів (10 осіб) репрезентують середню інтелігенцію, яка, маючи вищу освіту, прагнула забезпечити її й своїм дітям. Загалом структура стипендій 1907 року віддзеркалює соціальну ієрархію тогочасного суспільства, де перевага все ще залишалася за освіченими та економічно активними групами, хоча вже помітна присутність представників нижчих станів, зокрема ремісників і селян, свідчить про поступове розширення соціального складу освітнього середовища.

У 1909 році соціальна структура стипендіатів, визначена за ознакою працевлаштування батьків, демонструє збереження певної стабільності у домінуванні інтелігентських та економічно активних верств населення, а також фіксує зростання представленості робітничих прошарків. Найбільшу групу серед отримувачів стипендій цього року склали діти ремісників – 137 осіб. Це суттєвий показник, який свідчить про активне прагнення робітничого середовища забезпечити своїм дітям доступ до освіти, ймовірно, як спосіб соціального піднесення. Другу за чисельністю групу становили діти урядовців (123 особи), що вкотре підтверджує їхню домінуючу позицію в освітньому середовищі. Порівняно з 1907 роком помітне зростання кількості дітей дрібних селян (71 проти попередніх 68), що може свідчити про розширення доступу до освіти й у сільській місцевості. Таку ж саму кількість (71) становили і діти торгівців, які традиційно займали проміжну ланку між інтелігенцією і ремісництвом, забезпечуючи фінансову стабільність родин, здатних інвестувати в освіту. Кількість стипендій для дітей вчителів (43) та лікарів (15) залишається помітною, хоча й виразно підтверджує присутність інтелігентських

родин у структурі підтримки. Зменшення кількості дітей власників фільварків до 26 осіб відображає поступову втрату домінуючої позиції традиційної сільської еліти в системі освітніх привілеїв [Sprawozdanie za rok 1909, 1910, с. 4]. Загалом, розподіл стипендій за 1909 рік демонструє як сталість в участі певних соціальних груп, так і тенденції до поступової демократизації доступу до освіти через зростання числа стипендіатів з середовища ремісників і селян.

У 1910 році соціальний склад стипендіатів, визначений за видом зайнятості батьків, свідчить про подальше зміщення освітніх пріоритетів у бік середніх і дрібнобуржуазних прошарків населення. Найбільшу частку стипендіатів цього року знову становили діти урядовців – 105 осіб. Ця цифра підтверджує сталу перевагу державної службової еліти в доступі до освітніх привілеїв, що, ймовірно, пояснюється стабільністю доходів та соціальним капіталом цих родин. Значною залишалася й частка дітей торговців (107 стипендій), що підкреслює активну участь міського економічного середовища в здобутті освіти. У порівнянні з попереднім роком помітне зниження кількості стипендій для дітей ремісників (97 проти 137 у 1909 році), хоча ця група все ще становить важливий сегмент серед стипендіатів, демонструючи зацікавленість робітничого класу в соціальній мобільності через освіту. Кількість стипендіатів із селянського середовища – 76 дітей дрібних селян – також свідчить про збереження тенденції залучення сільської молоді до освітніх процесів, що є характерним для поступової демократизації системи освіти. Водночас, зменшується присутність дітей власників фільварків (19 стипендій), що вказує на подальше зниження освітньої активності поміщицького прошарку або ж на його обмежений доступ до стипендійного фінансування. Порівняно незначну, але стабільну частку становлять діти представників інтелігенції – 34 дитини вчителів і 16 дітей лікарів, що підтверджує присутність цієї верстви серед отримувачів освітньої підтримки, хоча вона вже не є домінуючою [Sprawozdanie za rok 1910, 1911, с. 4].

У 1914 році спостерігається подальше зменшення кількості стипендіатів із родин власників фільварків (11 проти 19 у 1910 р.) та дітей вчителів (19 проти 34), що вказує на зниження участі землевласницького і освітянського середовищ. Водночас кількість дітей торговців (108) і урядовців (111) залишається на рівні або дещо зростає (порівняно з 107 і 105 відповідно у 1910 р.), що підтверджує посилення ролі міського класу службовців і підприємців у доступі до стипендій. Частка ремісників (80 проти 97) і дрібних селян (67 проти 76) дещо знизилась, що свідчить про незначне скорочення підтримки для представників середнього та нижчого стану [Sprawozdanie za rok 1914, 1915, с. 4].

У 1917 році структура соціального походження стипендіатів засвідчує певні зміни у порівнянні з 1914 роком. Збільшилась кількість стипендіатів із родин дрібних селян – з 59 до 60, а особливо зросла частка дітей ремісників – зі 63 до 103, що може свідчити про посилення ролі робітничого стану в освітньому просторі. Також зросла присутність дітей торговців (з 70 до 78) та вчителів (із 21 до 31), що вказує на певне розширення доступу до освіти для представників інтелігенції. Водночас спостерігається незначне зниження кількості стипендіатів із родин лікарів (із 10 до 9), а також збільшення серед дітей урядовців – з 84 до 102, що підтверджує збереження їх стабільної позиції в соціальній структурі учнівства. [Sprawozdanie za rok 1917, 1918, с. 4] Загалом, дані за 1917 рік демонструють

зростання ролі міських і професійних верств у системі стипендіального забезпечення.

У 1918 році у складі стипендіатів спостерігається незначне зменшення представництва більшості соціальних груп у порівнянні з 1917 роком. Зокрема, кількість дітей дрібних селян знизилася з 60 до 49, ремісників – із 103 до 99, а також дітей урядовців – зі 102 до 93. Незважаючи на це, частка дітей торговців залишилася майже незмінною (78 у 1917 р., 79 у 1918 р.), а число стипендіатів із родин учителів і лікарів зросло (відповідно з 31 до 35 та з 9 до 11). Такі зміни свідчать про незначну стабілізацію структури соціального походження, з дещо зростаючою присутністю інтелігенції [Sprawozdanie za rok 1918, 1919, с. 4].

У 1921 році структура соціального походження стипендіатів зазнала помітних змін у порівнянні з 1918 роком. Найбільш виразне зростання спостерігається серед дітей ремісників – з 99 до 108 осіб, а також серед дітей лікарів – з 11 до 26, що свідчить про посилення ролі міського середнього класу. Натомість суттєво зменшилася кількість стипендіатів із родин урядовців (із 93 до 43) та торговців (із 79 до 33), що може відображати як економічні труднощі в середовищі дрібної буржуазії, так і зміну пріоритетів у розподілі допомоги. Незначне зростання кількості стипендіатів із родин дрібних селян (з 49 до 53) та стабільний рівень серед дітей учителів (35 у 1918 р. і 31 у 1921 р.) вказують на певну рівновагу між міським і сільським населенням серед бенефіціарів [Sprawozdanie za rok 1921, 1922, с. 4].

У 1922 році структура соціального походження стипендіатів зазнала подальших змін, що свідчать про звуження кола одержувачів стипендій із певних соціальних верств. Порівняно з 1921 роком найсуттєвіше скоротилася кількість стипендіатів з родин ремісників – із 108 до 49 осіб, а також урядовців – із 43 до 37. Подібне різке зменшення спостерігається серед дітей торговців (із 33 до 15), що може свідчити як про економічні труднощі, так і про зміну критеріїв відбору стипендіатів. Помітним є також зниження частки дітей з родин дрібних селян (з 53 до 39) і вчителів (із 31 до 27), тоді як єдиною стабільною групою залишаються діти лікарів (26 осіб у 1921 та 1922 роках). Загалом, у 1922 році простежується загальне зменшення кількості стипендіатів із більшості соціальних груп, що може бути пов'язано з обмеженням бюджетного фінансування або переглядом соціальної політики щодо підтримки освіти [Sprawozdanie za rok 1922, 1923, с. 4].

У 1923 році спостерігається подальше скорочення соціальної бази стипендіатів, що особливо помітно в категорії дітей дрібних селян – їхня кількість знизилася майже втричі порівняно з 1922 роком (із 39 до 13 осіб). Подібна тенденція характерна і для дітей торговців: їх було лише 7 у 1923 році, порівняно з 15 у 1922-му. Водночас деякі категорії демонструють зростання: зокрема, кількість стипендіатів із родин ремісників зростає з 49 до 64, а з родин лікарів – з 26 до 27. Зменшилась і частка дітей вчителів (із 27 до 17), а також урядовців (із 37 до 24). [Sprawozdanie za rok 1923, 1924, с. 4] Загалом видно поступове звуження доступу до стипендій для представників традиційно привілейованих або стабільних соціальних груп і, можливо, перерозподіл стипендій на користь менш забезпечених, хоча без різко вираженого акценту на соціальну рівність.

Таблиця 2. Стипендії в кореляції до працевлаштування батьків

Рік	Власники фільварків	Дрібні селяни	Ремісники	Торгівці	Вчителі	Лікарі	Урядовці
1907/08	28	68	91	102	52	10	130
1909/10	26	71	137	71	43	15	123
1910/11	19	76	97	107	34	16	105
1914/15	11	67	80	108	19	20	111
1914/15	—	59	63	70	21	10	84
1917/18	—	60	103	78	31	9	102
1918/19	—	49	99	79	35	11	93
1921/22	—	53	108	33	31	26	43
1922/23	—	39	49	15	27	26	37
1923/24	—	13	64	7	17	27	24

Висновки. Дослідження діяльності Товариства наукової допомоги молоді імені Кароля Марчинковського у Великому герцогстві Познанському впродовж 1888 – 1924 років на основі аналізу звітів організації дозволяє зробити низку ключових висновків щодо його функціонування, фінансових механізмів та соціально-освітньої ролі.

Фінансова стабільність та різноманітність джерел надходжень. Товариство демонструвало стійку фінансову базу, яка формувалася завдяки приватним пожертвам, заповітам, членським внескам, підтримці громадських інституцій та добродійним акціям. Значні внески від окремих меценатів, таких як Роман Барциковський, канонік Сибільський, пані Сенцька, професор Вітускі, а також від компаній, як-от *Wazagowa*, свідчать про високий рівень суспільної довіри та широку підтримку з боку різних соціальних груп, включаючи духовенство, наукову спільноту, жінок і представників бізнесу. Надходження від комітетів колишніх стипендіатів підкреслюють унікальну модель зворотного зв'язку, коли отримувачі допомоги ставали її донорами, сприяючи сталості організації.

Пріоритетність освіти та багаторівнева стипендіальна політика. Товариство спрямовувало значні кошти на підтримку освіти молоді, охоплюючи різні рівні – від школярів до студентів вищих навчальних закладів. Найбільші суми виділялися на стипендії для представників прикладних професій (купців, техніків, аптекарів), що відображає прагнення організації сприяти економічному розвитку та модернізації суспільства через підготовку практичних фахівців. Водночас стабільна підтримка академічної освіти (університетські стипендії) підкреслює увагу до формування інтелектуальної еліти. Допомога школярам забезпечувала доступ до базової освіти для малозабезпечених верств, створюючи соціальний ліфт.

Соціальна орієнтація стипендіальної програми. Аналіз соціального складу стипендіатів за професійним становищем їхніх батьків показує, що Товариство переважно підтримувало дітей із незаможних і середніх верств – дрібних селян, ремісників, торгівців та урядовців. Це свідчить про його спрямованість на соціальну мобільність і підтримку молоді з обмеженими фінансовими можливостями. З часом

спостерігається зменшення частки дітей власників фільварків і зростання підтримки дітей ремісників і торгівців, що може відображати зміни в соціально-економічній структурі регіону.

Організаційна ефективність. Регулярність засідань Дирекції (наприклад, 22 засідання у 1890 році) та систематичний підхід до управління фінансами й стипендіальними програмами вказують на високу організаційну дисципліну та прозорість діяльності. Товариство виступало не лише як благодійна установа, але й як ефективна фінансова структура, здатна акумулювати та розподіляти значні капітали.

Адаптація до соціально-політичних умов. Діяльність Товариства відбувалася в умовах пруського панування, що позначилося на його освітній і національній місії. Підтримка польської молоді сприяла збереженню національної ідентичності та формуванню освіченої інтелігенції, здатної протистояти культурному тиску. Зміщення інтересів стипендіатів до прагматичних професій (інженерія, медицина, правознавство) відображає адаптацію до вимог модернізації та економічних потреб суспільства.

Перспективи подальших досліджень.

1. Вивчення впливу Першої світової війни на фінансову стабільність організації, зокрема можливі скорочення пожертв чи зміни в структурі витрат.

2. Дослідження трансформації діяльності Товариства після 1918 року, коли Великопольща стала частиною незалежної Польщі, зокрема щодо зміни акцентів у підтримці освіти та інтеграції з новоствореними державними освітніми інституціями.

3. Порівняльний аналіз звітів Товариства до і після 1918 року для виявлення змін у його цілях, методах роботи та соціальній орієнтації.

References

Dobrosława Gučia, *Stypendyści Towarzystwa Naukowej Pomocy im. Karola Marcinkowskiego 1841–1909* (Scholars of the Karol Marcinkowski Scientific Aid Society, 1841–1909), *Wielkopolskie Towarzystwo Genealogiczne „Gniazdo”*, *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk*, Mnichowo-Poznań 2017, 439 s. [in Polish].

Motty, M., *Rzut oka na pięćdziesięciolecie działania Towarzystwa Pomocy Naukowej imienia Karola Marcinkowskiego* (A Glimpse at the Fifty Years of Activity of the Karol Marcinkowski Scientific Aid Society), Poznań 1891, 241 s. [in Polish].

Sprawozdanie Dyrekcji Towarzystwa Naukowej Pomocy Karola Marcinkowskiego dla Młodzieży Wielkiego Księstwa Poznańskiego za rok 1887 (Report of the Directorate of the Karol Marcinkowski Scientific Aid Society for the Youth of the Grand Duchy of Poznań for the Year 1887), *Towarzystwo Pomocy Naukowej*, Poznań, 1888. [in Polish].

Sprawozdanie Dyrekcji Towarzystwa Naukowej Pomocy Karola Marcinkowskiego dla Młodzieży Wielkiego Księstwa Poznańskiego za rok 1890 (Report of the Directorate of the Karol Marcinkowski Scientific Aid Society for the Youth of the Grand Duchy of Poznań for the Year 1890), *Towarzystwo Pomocy Naukowej*, Poznań, 1891. [in Polish].

Sprawozdanie Dyrekcji Towarzystwa Naukowej Pomocy Karola Marcinkowskiego dla Młodzieży Wielkiego Księstwa Poznańskiego za rok 1891 (Report of the Directorate of the Karol Marcinkowski Scientific Aid Society for the Youth of the Grand Duchy of Poznań for the Year 1891), *Towarzystwo Pomocy Naukowej*, Poznań 1892. [in Polish].

Sprawozdanie Dyrekcji Towarzystwa Naukowej Pomocy Karola Marcinkowskiego dla Młodzieży Wielkiego Księstwa Poznańskiego za rok 1893 (Report of the Directorate of the Karol Marcinkowski Scientific Aid Society for the Youth of the Grand Duchy of Poznań for the Year 1893), *Towarzystwo Pomocy Naukowej*, Poznań, 1894. [in Polish].

Scientific Aid Society for the Youth of the Grand Duchy of Poznań for the Year 1921), Towarzystwo Pomocy Naukowej, Poznań, 1922. [in Polish].

Sprawozdanie Dyrekcji Towarzystwa Naukowej Pomocy Karola Marcinkowskiego dla Młodzieży Wielkiego Księstwa Poznańskiego za rok 1922 (Report of the Directorate of the Karol Marcinkowski Scientific Aid Society for the Youth of the Grand Duchy of Poznań for the Year 1922), Towarzystwo Pomocy Naukowej, Poznań, 1923. [in Polish].

Sprawozdanie Dyrekcji Towarzystwa Naukowej Pomocy Karola Marcinkowskiego dla Młodzieży Wielkiego Księstwa Poznańskiego za rok 1923 (Report of the Directorate of the Karol Marcinkowski Scientific Aid Society for the Youth of the Grand Duchy of Poznań for the Year 1923), Towarzystwo Pomocy Naukowej, Poznań, 1924. [in Polish].

THE KAROL MARCINKOWSKI SOCIETY FOR SCIENTIFIC AID TO YOUTH IN THE GRAND DUCHY OF POZNAN (1888 – 1924): SPECIFICS OF SCHOLARSHIP ASSIGNMENT

Pavlo Yampolets

PhD in History, Head of the Department of General Scientific, Social and Behavioral Disciplines, North Ukrainian Institute named after the Heroes of Kruty, PJSC «Higher Educational Institution “Interregional Academy of Personnel Management”», Chernihiv

Mykola Pryhodko

PhD in History, postdoc student at the Department of World History and Archaeology, Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv

Abstract. *The article examines the activities of the Karol Marcinkowski Scientific Aid Society for Youth in the Grand Duchy of Poznań during the years 1888 – 1924, with a particular focus on the financial aspects of its functioning. Special attention is given to the sources of funding, among which private donations, membership fees, proceeds from charitable events, and support from public institutions played a significant role. The analysis includes detailed data on the amounts received in different years, allowing for the observation of funding dynamics in the context of socio-economic changes. A separate section is devoted to the Society's expenditures, presenting the structure of expenses with an emphasis on key areas, particularly the provision of scholarships for various categories of youth – university students, vocational school pupils, and schoolchildren. The article also examines the social background of scholarship recipients based on the occupational status of their parents, which enables an assessment of the social orientation of the aid provided. The analysis of how funds were distributed sheds light on the operational principles of the Society and its role in supporting the educational development of Polish youth under Prussian rule.*

Key words: *civic organizations, civil society, scholarships, Karol Marcinkowski, education funding, social support for youth.*